

תורת אמך

ביאורי סוגיות והדרכה לימודית

מסכת ברכות -

פרק תשיעי

ברכות הראיה

סוגיה ג: ברכת הגומל

נכתב בסייעתא דשמיא

על ידי

אליהו מאיר ליפשיץ

ב"ר חיים שמאי ז"ל

ישיבת ברכת משה, מעלה אדומים

סוגיה ג: ברכת הגומל

***

רקע

ברכת הגומל היא אחת מברכות ההודאה, ומצטרפת היא לברכת "הטוב והמטיב", ברכת "שהחיינו", וברכת הגשמים. ייחודה של ברכת הגומל הוא שהיא איננה הודאה על בשורה טובה, אלא הודאה על הצלה מצרה. עובדה ייחודית זו מכתיבה לה דינים ייחודיים.

מקורות

א. גמ' נד: "אמר רב יהודה אמר רב ארבעה צריכין להודות... דעני בתרייהו אמן"

ב. תוס' ד"ה ארבעה, ואימא

רי"ף מג. באלפס, "אמר רב יהודה אמר רב ארבעה צריכין להודות... ועני בתרייהו אמן"

תלמידי רבינו יונה מג. באלפס ד"ה ארבעה, אמר

רא"ש סי' ג

מרדכי סי' ריב

ג. רא"ה ד"ה רב יהודה חלש

ריטב"א ד"ה ואמר להו פטרותן

טור סי' ריט, "ואם בירך אחר... יצא בלא עניית אמן"

ד. אבודרהם הל' ברכות, השער שמיני ד"ה וכתב ה"ר גרשום

שו"ת הריב"ש סימן שלז

מהר"ל נתיבות עולם חלק א נתיב העבודה פי"ג, "ועתה יש בני אדם שכאשר זרקו..."

ה. רמב"ם הל' ברכות פ"ה ה"ח

ו. שו"ע סי' ריט, ומשנה ברורה

רא"ה ד"ה רב יהודה חלש

רב יהודה חלש עלו לגביה רב חנא בגדתאה ורבנן אמרי ליה בריך רחמנא דיהבך לן ולא יהבך לעפרא אמר להו פטרותן מלאודויי והא אמר אביי צריך לאודויי באפי עשרה דהו עשרה ועני בתרייהו אמן. והוא הדין בלאו הכי דקימא לן שומע כעונה.

ריטב"א ד"ה ואמר להו פטרותן

אמר להו פטרותן מלאודויי. ואסיקנא דעני אמן, והוא הדין לאומרים הברכה והוא שומע דשומע כעונה. ואף על פי שהם לא היו מתכוונים להוציאו בכל כי הני ברכות בהכי סגי, והוא הדין באחד מברך הגומל לעצמו ושמע חברו המחוייב בכך. ויש אומרים דדוקא הכא שאף הם היו מברכין עליו ועל חליו הא לאו הכי לא. עוד איפשר, דדוקא עונה אמן קאמרינן דכל כי הוי גונא חשיב כברכה כיון שעונה אמן תוך כדי דיבור, הא לאו הכי לא כיון שהם לא נתכוונו להוציאו. ומדאקשינן והא צריך בי עשרה, שמעין דמי שהודה שלא בעשרה ובאו עשרה צריך להודות פעם אחרת. ולא היא,

דהכי קאמר היאך כיון רב יהודה לצאת לכתחלה כיון שלא היו שם עשרה אבל כיון שבירך שוב אינו חוזר ומברך.

טור אורח חיים סימן ריט

ואם בירך אחר ואמר בא"מ אשר גמלך כל טוב וענה אמן יצא, דגרסינן בפרק הרוואה: רב יהודה חליש ואיתפח, על לגביה רב חנא בגדתאה ורבנן, אמרי ליה בריך רחמנא דיהבך לך ולא יהבך לעפרא, אמר להו פטרתי מלאודויי. וצריך לומר שהזכירו שם ומלכות, כגון שאמרו בריך רחמנא מלאכ דיהבך לך, שהרי כל הברכות צריכות שם ומלכות, ואסיקנא כשענה אמן. ופירש א"א ז"ל אף על גב דשומע יוצא בשמיעה בלא עניית אמן היינו דוקא כשהמברך חייב גם כן בברכה אז יוצא השומע בלא עניית אמן, אבל הכא כיון שהם לא היו חייבין בברכה זו לכך הוצרך הוא לענות אמן, ולא חשיב ברכה לבטלה כיון שהם לא נתחייבו בה שהם נתנו שבח והודאה למקום כדרך בני אדם שמשבחים למקום על הטובה שמזמין להם. לפי זה, אם בירך אחד הגומל לעצמו ושמע אחר וכיון לצאת יצא בלא עניית אמן.

אבודרהם הל' ברכות השער השמיני ד"ה וכתב ה"ר גרשום

וכתב ה"ר גרשום ברבי שלמה: פעם אחד קם אחד מהמון העיר שאירע נס לבנו וברך בבית הכנסת הגומל, ואני געתי בו מפני שטעה ב' טעויות וברך ברכה לבטלה: הטעות האחד, כי אפילו על נס עצמו אינו חייב לברך הגומל אלא ברוך שעשה לי נס, אם כן שלא כדין בירך ששנה מטבע הברכה שנתקנה לנס וברך ברכה אחרת שלא נתקנה אלא בד' הצריכין להודות. ועוד, כי אפילו הברכה ההיא שנתקנה לנס לא היה לו לברך אלא במקום נס. והטעות האחר, שאפילו ברוך ברכת הנס ובמקום הנס שלא כדין בירך כי האב אינו חייב לברך על נס בנו אלא הבן ובן הבן מחוייבים בנס אביהם ואבי אביהם עכ"ד.

שו"ת הריב"ש סימן שלז

עוד שאלת: הא דאמרין בפרק הרוואה [נד:]: ארבעה צריכין להודות, בסמך פסוקי המזמור; מי נימא: אלו דוקא, דהא אקרא סמכי, ואם כן אפילו נפל עליו כותל, או ניצול מדריסת שור ונגיחותיו, וכיוצא בנסים כאלו, אינו חייב לברך, או נימא דכל שכן הוא. כתשובה: נראה שצריך לברך; שהרי הולכי מדברות, שצריכין להודות, זהו מפני סכנת אריא וגנבי המצוים בדרכים, ואם כן, כשעמד עליו אריה לטורפו, אפילו בעיר, אם גנבים באו לו, אם שודדי לילה, וניצל מהם, וכיוצא בנסים אלו, כל שכן שצריך להודות. ולא הוזכרו הארבעה בכתוב, אלא מפני שהם מצויים תמיד בדרך מנהגו של עולם ברוב האנשים, ולזה גם כן הזכירה רב יהודה בשם רב בעל המאמר ההוא. וכל שכן הנעשה לו נס וניצול ממיתה עצמה; שהרי קבעו עליו ברכה אחרת לברך, כשיעבור עוד במקום ההוא: ברוך שעשה לי נס במקום הזה. כדאמרין בריש פרק הרוואה, בההוא גברא דהוה קא אזיל בעבר ימינא, נפל עליה אריא, אתרחיש ליה ניסא וכו'. וכן מר בריה דרבינא הוה קא אזיל בפקתא דערבות, וצחי למיא ואתרחיש ליה ניסא וכולי. וכפי גרסת הגאונים ז"ל, איהו חייב לברוכי ובריה ובר בריה; וגם יש שמפרשים לפי גרסתם, דלאו דוקא עד בר בריה, אלא כל יוצאי יריכו עד עולם. וכל שכן שמיד שניצל צריך הוא להודות, כדרך הארבעה שצריכין להודות, ולא שיפטר מברכת ההודאה בברכת שעשה לי נס; שחייבוהו לברך כשישוב לעבור במקום ההוא, ואולי לא יעבור שם לעולם ולא יברך אותה ברכה; אלא ודאי נראה שברכת ההודאה מברך אותה מכל מקום.

מהר"ל נתיבות עולם, נתיב העבודה פי"ג, "ועתה יש בני אדם...

ועתה יש בני אדם שכאשר זרקו אבן עליו ולא הגיעו האבן מברכין גומל חסדים טובים, וכל זה מנהג של עמי הארץ כי אף אם רדפו אחריו בחרב ונמלט אין זה מן הארבע אשר צריכים להודות, ולכך אמר מנינא לומר שלא יברך כי אם על ד' דברים, וזה כי אלו ד' דברים כבר היה בים, וכן כבר היה במדבר, וכן כבר היה חולה, וכן כבר היה בבית האסורין ויצא ממנו, אבל דבר אחר שלא היה בצרה רק שלא בא עליו צרה אינו בכלל הארבעה שצריכים להודות.

הסבר הסוגיה

אמר רב יהודה אמר רב: ארבעה צריכין להודות: יורדי הים, הולכי מדברות, ומי שהיה חולה ונתרפא, ומי שהיה חבוש בבית האסורים ויצא. [גמ' נד:]

רב לומד ממזמור קז בתהלים, שיורדי ים, הולכי מדברות, חולה שנתרפא וחבוש שיצא מבית האסורים, חייבים להודות לקב"ה. הודאתם מתבצעת על ידי ברכת הגומל שהם מברכים בפני עשרה מישראל ובהם שני תלמידי חכמים¹.

על הפסוק המצוה על קרבן תודה - "וזאת תורת זבח השלמים אשר יקריב לה". אם על תודה יקריבנו... " [ויקרא ז, יא-יב] - כותב רש"י: "אם על דבר הודאה על נס שנעשה לו, כגון: יורדי הים והולכי מדבריות וחבושי בית האסורים וחולה שנתרפא, שהם צריכים להודות". מדברי רש"י מתחדש, שברכת הגומל קשורה קשר הדוק לקרבן תודה. יתרה על כך, מפירושו של רש"י עולה, שברכת הגומל היא תחליף לקרבן תודה. בזמן שבית המקדש היה קיים, ארבעת החייבים בתודה הביאו קרבן, לאחר החורבן תקנו לנו חכמים ברכת הגומל במקום קרבן תודה. הרא"ש [ס' ג] כותב נקודה זו בצורה מפורשת: "אבל ברכת הגומל במקום תודה נתקנה".

הרמב"ם אינו מזכיר בדיני קרבן תודה את הארבעה הצריכים להודות. משמע שהוא חולק על רש"י והרא"ש, ולדעתו אין קשר הדוק בין קרבן תודה לבין הודאה על הנס, וממילא אין קשר בין קרבן תודה לבין ברכת הגומל².

שיטת רש"י והרא"ש, שברכת הגומל מבוססת על דין קרבן תודה, מכתובה דינים ייחודיים לברכה, חלקם יכולים להיות מוסכמים גם על הרמב"ם, ועל חלקם הוא חולק.

¹ הגר"ד סולוביצ'יק זצ"ל [שעורים לזכר אבא מרי ח"ב, עמ' לד] מבין שעשרה מהווים "מדגם מייצג" של עם ישראל [עיין עמ' 311]. גם ההודאה צריכה להיות בפני העם כולו, ולכן דרשו חכמים להודות בפני עשרה. על פי זה מובן המנהג לברך ברכת הגומל בעלייה לתורה, כיוון שספר התורה מצרף את הציבור לכלל ישראל [עיין שם עמ' לד].

² יש שתי נפקא מינות בין שיטת רש"י לבין שיטת הרמב"ם. מרש"י משמע שאדם שנעשה לו נס צריך להביא קרבן תודה, לדעת הרמב"ם אין חובה כזאת. לדעת רש"י האומר 'הרי עלי שלמים על נס שנעשה לי', הקרבן הוא קרבן תודה, וחייב הוא להביא לחמי תודה. לדעת הרמב"ם רק האומר 'הרי עלי תודה' חייב להביא לחמי תודה.

אחד המאפיינים של הברכות הוא המושג חיוב. החיוב מגדיר את הברכה כברכה, ובלעדיו הברכה היא ברכה לבטלה. המושג "רשות" זר הוא לעולם הברכות, מצאנו "תפילת רשות", אבל לא מצאנו "ברכת רשות"³.

בברכת הגומל מצאנו ברכת רשות. הגמ' [נד:] מספרת שרב חנא בגדתאה ורבנן ברכו ברכת הגומל על רב יהודה, למרות שלכאורה הם לא היו חייבים בברכה. ברכת הגומל "במקום תודה נתקנה", כשם שקרבן תודה קרב בנדבה, אף את ברכת הגומל ניתן לברך בנדבה.

הראשונים נחלקו בנקודה זו. הטור [סי' ריט] מצטט בשם הרא"ש, שברכת רב חנא בגדתאה ורבנן היתה ברכת רשות, "ולא חשיב ברכה לבטלה כיון שהם לא נתחייבו בה, שהם נתנו שבח והודאה למקום כדרך בני אדם שמשבחים למקום על הטובה שמזמין להם". הרא"ש לשיטתו, שברכת הגומל במקום תודה נתקנה, וכשם שקרבן תודה בא בנדבה, אף ברכת הגומל מותר לאדם הנהנה מההצלה של קרובו לברך, למרות שאין עליו חיוב לברכה.

מהרשב"א [נד. ד"ה הרואה] משמע שהוא חולק על הבנת הרא"ש. הרשב"א מוכיח מהברכה שברכו רב חנא בגדתאה ורבנן, שאדם חייב לברך ברכת הגומל וברכת "שעשה נסים" על נס שנעשה לרבו. לדעת הרשב"א ברכת הגומל זהה לשאר הברכות, שניתן לברך רק כשיש חיוב. כך נראה גם לדעת הרמב"ם, המשמיט את הסיפור של רב חנא בגדתאה.

דין ייחודי נוסף בברכת הגומל הוא דין הוצאת אחרים ידי חובתם. הגמ' מקשה על רב יהודה הסובר שהוא נפטר בברכה שברכו עליו רב חנא בגדתאה ורבנן: "והא איהו לא קא מודה". עונה הגמ' "לא צריך, דעני בתרייהו אמן". שאלת הגמ' ותשובתה צריכות תלמוד. דין ידוע בכל הברכות ששומע כעונה, ומדוע כאן הגמ' תמהה כיצד ניתן לצאת בשמיעה בלבד? מדוע הגמ' אינה מתרצת תירוץ זה, ונזקקת לומר שהוא ענה אחרים אמן?

הרא"ה [ד"ה רב יהודה חלש] מסביר שדברי הגמ' הם לאו דווקא, ואף בברכת הגומל ניתן ליישם את דין שומע כעונה. רוב הראשונים חולקים, ולדעתם ניתן לצאת במקרה המובא בגמ', רק באמירת אמן.

הטור [סי' ריט] מביא בשם הרא"ש הסבר לדין זה. דין שומע כעונה נאמר רק בשומע ברכת חובה, אבל רב חנא בגדתאה ורבנן ברכו ברכת רשות [לשיטת הרא"ש] ולכן רב יהודה לא יצא בשמיעה. אמירת אמן היא "שכפול" הברכה, ולכן ניתן לצאת באמירתה אף לאחר ברכת רשות [הטור מסיק מדברי הרא"ש, שהשומע ברכת הגומל מאדם החייב בברכה, יוצא ידי חובתו בשמיעה אף ללא עניית אמן].

ניתן להסביר הסבר אחר, המדוייק היטב בלשון הגמ'. "והא איהו לא קא מודה" - כיוון שבברכת הגומל יש קיום של קרבן תודה, לכן אדם חייב להודות בשפתיו, או לענות אמן, המהווה ענייה בשפתיו. שומע ברכה - כמברך, אבל שומע הודאה אינו כמודה.

³ שיטת הראב"ד, שראינו לעיל [עמ' 372], שברכות הראייה הן רשות, היא יוצא מן הכלל המלמד על הכלל כולו. כמו כן יש לזכור, שלדעת הראב"ד אין בברכות הראייה שם ומלכות.

הריטב"א נד"ה ואמר להו פטרן מלאודויין מרחיב נקודה זו. הריטב"א מביא בשם יש אומרים, שרב חנא בגדתאה הוציא את רב יהודה ידי חובת ברכת הגומל, רק מפני שהוא בירך על ההצלה של רב יהודה, אבל אדם המברך על ההצלה האישית שלו, אינו יכול להוציא את חברו בברכת הגומל, אפילו בעניית אמן. יסוד ברכת הגומל הוא ההודאה, וכל אחד צריך להודות בנפרד על הנס שלו⁴.

בנוסף לדיון במהות הברכה יש לעסוק בשלוש שאלות נוספות, אחת בגדרי הסכנה, ושתיים בדיני הברכה: א. על מה מברכים ברכת הגומל? ב. מתי מברך? ג. האם מברכים דוקא בפני עשרה ותרי רבנן?

הגמ' מזכירה ארבעה מקרים שמברכים עליהם ברכת הגומל: יורדי ים, הולכי מדברות, חולה שנתרפא וחיבוש שיצא מבית האסורים. נחלקו הראשונים אם מברכים ברכת הגומל על הצלה מצרה. האבודרהם [הל' ברכות, השער שמיני ד"ה וכתב ה"ר גרשום] מבין שרק על ארבעת המקרים המוזכרים בגמ' מברכים הגומל, על הצלה מצרה אין מברכים הגומל, אלא ברכת "שעשה לי נס", על פי גדרי ברכה זו. הריב"ש [סי' שלין חולק, ולדעתו הדבר קל וחומר. אם הולכי מדברות מברכים מפני סכנת אריות וגנבים המצויים בדרכים, כל שכן אדם שניצל ממש מאריה או מגנבים, שצריך לברך.

המשנה ברורה [סי' ריט סקל"א] מסביר את סברת האבודרהם, שחכמים תקנו ברכת הגומל רק על ארבעת הדברים שהם שכיחים, שאר הצלות שאינן שכיחות, חכמים לא תקנו להם את ברכת הגומל. סברא זו אינה ברורה, ודינו של האבודרהם עדיין צריך הסבר.

המהר"ל [נתיב העבודה פי"ג] מתייחס לשאלה זו, אך לא ברור מדבריו אם הוא סובר כשיטת האבודרהם ומסבירה או סובר כשיטת הריב"ש ומגבילה: "ועתה יש בני אדם שכאשר זרקו אבן עליו ולא הגיעו האבן מברכין גומל חסדים טובים, וכל זה מנהג של עמי הארץ כי אף אם רדפו אחריו בחרב ונמלט אין זה מן הארבע אשר צריכים להודות, ולכך אמר מנינא, לומר שלא יברך כי אם על ד' דברים, וזה כי אלו ד' דברים כבר היה בים, וכן כבר היה במדבר, וכן כבר היה חולה, וכן כבר היה בבית האסורין ויצא ממנו, אבל דבר אחר שלא היה בצרה רק שלא בא עליו צרה אינו בכלל הארבעה שצריכים להודות".

ניתן להבין שהמהר"ל סובר כשיטת האבודרהם, שחכמים תיקנו ברכה על ארבעה דברים אלו בלבד. הוא מבאר שחכמים תיקנו ברכה בארבעה דברים אלו בלבד מפני שרק דברים אלו מבטאים את כוונת חכמים לתקן ברכה לאדם שהיה בצרה וניצל ממנה, ולא לתקן ברכה לאדם שנמנע ממנו להיכנס למצב של צרה.

ניתן להבין שהמהר"ל סובר כשיטת הריב"ש, שהברכה אינה מצומצמת לארבעה דברים אלו בלבד, אלא לכל צרה הדומה לארבעה דברים אלו. כשם שבארבעת דברים אלו האדם

⁴ דעה זו הפוכה מדעת הרא"ש. לדעת הרא"ש השומע ברכה של אחר יוצא בשמיעה, והשומע ברכה על נס שלו יוצא רק באמירת אמן. לדעה זו, השומע ברכה על נס שלו יוצא בעניית אמן, והשומע ברכה על נס של חברו אינו יוצא כלל.

היה במצב של צרה וניצל ממנה, כך יש לברך בכל מקרה שאדם היה במצב של צרה וניצל ממנה. כשאדם לא היה במצב של צרה אלא רק נמנע מלהכנס למצב של צרה, הוא אינו מברך [לדוגמא: אדם שהיה ח"ו בתוך אוטובוס שהיה בו אסון, וניצל - מברך, אבל אדם שפספס אוטובוס, ובכך ניצל מהאסון - אינו מברך]⁵.

הבחנה זו, בין יציאה ממצב של צרה לבין המנעות מכניסה למצב של צרה, מתקבלת מאוד על הדעת, אך הגדרתה אינה ברורה כלל. המשנה ברורה [סי' ר"ח סקל"ב] מתלבט בהגדרת "מצב של צרה": "אם נפל אבן סמוך לראשו או נתקע ברזל סמוך לעינו ונעשה לו נס ולא נפל האבן על ראשו ולא נתקע ברזל בעין ממש, לדעה הראשונה [הסוברת שמברכים "שעשה לי נס" רק על נס היוצא ממנהג העולם] אין מברכים, ולדעה שנייה [שמברכים אפילו על נס שלא יצא ממנהג העולם] אפשר שמברכים, כי כל אדם שקרוב לדבר שיש בו סכנה וניצול מברך". בשער הציון [אות כט] הוא מסביר את הלשון "אפשר": "וכתבתי בלשון אפשר משום דלא ברירא כולי האי, דאפשר דאפילו לדעה שנייה אין מברכין ולא דמיא לבאו עליו לסטים".

ברכת הגומל מברכים גם על נס שלא יצא ממנהג העולם, ולכן דינה זהה לדעה השנייה בברכת "שעשה נסים". המשנה ברורה מסתפק מהו "מצב של סכנה", אם כיוון שהאבן נפלה סמוך אליו, הוא היה ב"מצב של סכנה" ומברך, או כיוון שהאבן לא סיכנה אותו, שהרי היא נפלה לידו ולא עליו, הוא לא היה במצב של סכנה, ואינו מברך.

אמנם, אם האבן לא היתה אבן סתמית שנפלה סמוך אליו, אלא אבן מכוונת שיועדה אליו, ודאי שמברך, ולכן כשליסטים זרקו עליו חץ לפגוע בו, ולא פגעו - מברך.

נחלקו הראשונים בהגדרת ארבעת המקרים שמברכים עליהם:

הולכי מדברות. תלמידי רבינו יונה [מג. ד"ה ארבעה] כותבים בשם רבני צרפת, שרק הולכי מדברות שיש שם סכנת ליסטים וחיות רעות מברכים, אבל ההולכים מעיר לעיר אינם מברכים ברכת הגומל למרות שהם מתפללים תפילת הדרך. הרמב"ן [תורת האדם שער המיחוש ענין הרפואה] והרא"ה [ד"ה אמר רב יהודה] חולקים ולדעתם כל הולכי דרכים צריכים להודות, אפילו ההולכים מעיר לעיר [עיין רמב"ם (הל' ברכות פ"י ה"ח) שבמקום לכתוב "הולכי מדברות" כתב "הולכי דרכים"].

חולה ונתרפא. הראשונים מביאים שלוש שיטות על איזה חולה מדובר:

א. טור [סי' ריט] בשם הראב"ד: רק חולה במכה של חלל שיש בה סכנה מברך ברכת הגומל.

ב. רמב"ן [שם], רא"ש [סי' ג]: גם חולה שנפל למטה מברך הגומל.

ג. ערוך [ערך ארבעה, מובא ברא"ש סי' ג]: אפילו כשחש בראשו או כמעיו מברך הגומל.

⁵ שתי הדרכים הללו בהסבר דברי המהר"ל משמעותיות להבנת דבריו, שאם רדפו אחריו בחרב ונמלט אינו מברך. לפי הדרך הראשונה, אינו מברך בשום מקרה, שהרי נמלט מחרב אינו אחד מארבעת הדברים הללו. לפי הדרך השנייה, הנמלט אינו מברך רק כשנמלט לפני שהרודף היה במצב שיכול לפגוע בו.

יורדי הים. הביאור הלכה [סי' ריש סע' א ד"ה יורדי הים] דן אם יורדי נהרות מברכים ברכת הגומל. הוא תולה שאלה זו במחלוקת אם הולכי דרכים מברכים. לדעה שהולכי דרכים מברכים גם יורדי נהרות מברכים. לדעה שרק הולכי מדברות מברכים, יורדי נהרות אינם מברכים.

חבוש שיצא מבית האסורים. המגן אברהם [סק"א] סובר שרק החבוש על עסקי נפשות מברך. הביאור הלכה [שם ד"ה חבוש] מביא שהאליה רבה, ברכי יוסף ועוד אחרונים חולקים על המגן אברהם, ולדעתם אף חבוש על עסקי ממון מברך, למרות שלא נשקפה סכנה לחייו. היציאה ממצב של שלילת חרות מספיקה כדי לחייב ברכה.

ניתן לסכם ולומר שיש שלוש הבנות מתי מברכים ברכת הגומל:

א. מברכים הגומל רק על הצלה מסכנת חיים מוחשית. רק הולכי מדברות, ששכיחים שם חיות רעות וליסטים, רק חולה בחולי שיש בו סכנה, רק יורדי ים, ורק החבוש בבית האסורים על דיני נפשות.

ב. מברכים ברכת הגומל על כל מציאות של סכנה שאדם היה בה, אפילו אם הסכנה רחוקה. חולה שנפל למשכב, הולכי דרכים, יורדי נהרות וחבוש אפילו על דיני ממונות מברכים ברכת הגומל.

ג. מברכים ברכת הגומל אפילו כשאין סכנה, אלא הצלה מצרה ומכאוב בעלמא, לכן אף החש בראשו או במעיו מברך.

האחרונים החולקים על המגן אברהם, מחלקים בין חבוש בבית האסורים לשאר המקרים. בשאר המקרים שהצרה היא חלק ממציאות החיים הנורמלית, מברכים רק על סכנת חיים מוחשית, אבל בית האסורים, שאינו חלק ממציאות החיים הנורמלית, מברכים ברכת הגומל אפילו כשלא היתה סכנת חיים מוחשית.

הגמ' אינה קובעת את זמן הברכה, הראשונים משלימים חוסר זה, ומביאים שיעורים שונים⁶: הטור [סי' ריש] סובר שאין הגבלה לזמן הברכה, "ואם אחר מלברך יש לו תשלומין לברך כל זמן שירצה". הרא"ה [ד"ה וצריך לאודוין] סובר שלכתחילה מברך תוך שלושים יום, אבל ניתן לברך לעולם. הבית יוסף [סי' ריש סע' ו ד"ה ואם אחר] מצא כתוב שהרשב"א קיבל מרבינו יונה שיכול לברך עד חמישה ימים. הוא מביא דעה נוספת בשם ארחות חיים בשם הרמב"ן שיכול לברך עד שלושה ימים.

הגמ' [נד:]: אומרת: "אביי אמר: וצריך לאודווי קמי עשרה, דכתיב: 'וירוממוהו בקהל עם' וגו'. מר זוטרא אמר: ותרין מינייהו רבנן, שנאמר: 'ובמושב זקנים יהללוהו'". נחלקו הראשונים אם לפסוק כמר זוטרא ששני תלמידי החכמים הם חלק מהעשרה, או לחשוש לאתקפתא דרב אשי, שהם נוספים לעשרה. הרי"ף [מג.]. והרמב"ם [פ"י ה"ח] פוסקים כדעה הראשונה, התוס' [מובא ברא"ש סי' ג. דברי התוס' שלנו צ"ע] פוסקים כדעה השנייה.

⁶ לא זכיתי להבין את מהות השיעורים הללו.

נחלקו הראשונים אם הצורך בעשרה ובתלמידי חכמים הוא לעיכובא או רק לכתחילה. מתלמידי רבינו יונה [מג. ד"ה אמר] משמע שהצורך בעשרה הוא לעיכובא, הריטב"א [ד"ה ומר זוטרא אמר] חולק, ולדעתו עשרה אינם מעכבים. מהתוס' [ד"ה ואימא] והמרדכי [סי' ריב] משמע שעשרה מעכבים את הברכה, אך שני תלמידי חכמים אינם מעכבים.

סיכום

ברכת הגומל היא ברכת הודאה שתיקנו חכמים. לדעת רש"י והרא"ש ברכה זו נתקנה על בסיס קרבן תודה - החייבים בקרבן תודה מהתורה, חייבים מדרבנן בברכת הגומל, ולדעת הרמב"ם ברכה זו אינה קשורה לקרבן תודה.

בדיני הברכה יש ארבעה דיונים: א. על מה מברכים. ב. מתי מברכים. ג. כיצד מברכים. ד. הוצאת אחרים ידי חובתם.

נחלקו הראשונים שתי מחלוקות לגבי הדברים שמברכים עליהם. האחת, בהגדרת ארבעת הדברים המובאים בגמ', והשנייה, אם מברכים על הצלות אחרות שאינן כלולות בארבעת הדברים הללו.

לגבי המחלוקת הראשונה, רבני צרפת סוברים שרק הולכי מדברות שיש שם סכנת ליסטים וחיות רעות מברכים, ואילו הרמב"ן והרא"ה סוברים שאף ההולכים מעיר לעיר מברכים. לגבי חולה שנתרפא, הראב"ד סובר שרק חולה במכה של חלל שיש בה סכנה מברך, הרמב"ן סובר שכל חולה שנפל למטה מברך, והערוך סובר שאף החש בראשו או במעיו מברך. לגבי חבוש בבית האסורים, המגן אברהם סובר שרק החבוש על עסקי נפשות מברך, ואילו האליה רבה סובר שאף חבוש על עסקי ממון מברך.

לגבי המחלוקת השנייה, הריב"ש סובר שמברכים על כל הצלה מצרה, והאבודרהם סובר שמברכים על ארבעת הדברים המוזכרים בגמ' בלבד.

לגבי זמן הברכה נחלקו הראשונים אם חייב לברך עד זמן מסוים או שיכול לברך לעולם. הגמ' אומרת שיש לברך בפני עשרה ששניים מהם תלמידי חכמים, נחלקו הראשונים אם תנאים אלו מעכבים, או שהם לכתחילה בלבד.

נחלקו הראשונים בדין הוצאת ידי חובה בברכת הגומל. הרא"ה סובר שדין ברכת הגומל כשאר ברכות שאדם יכול להוציא את חברו מדין שומע כעונה, והריטב"א מביא יש אומרים שברכת הגומל שונה משאר ברכות, והמודה על הצלה שלו אינו פוטר את חברו המודה על הצלה אחרת.

הלכה

השו"ע [סי' ריט] פוסק את ההלכות הבאות:

א. יורדי הים, הולכי מדבריות, חולה שנתרפא, היוצא מבית האסורים וכל מי שנעשה לו נס וניצל מצרה צריך לברך. יש אומרים שהניצל מצרה אינו מברך, ולכן טוב לברך ללא שם ומלכות [סעי' ט]. המשנה ברורה [סקל"ב] פוסק כאחרונים, שאף הניצל מצרה מברך בשם ומלכות.

ב. המנהג באשכנז שרק הולכי מדבריות מברכים, ובספרד אף ההולכים מעיר לעיר מברכים [סע' ז].

ג. השו"ע פוסק שחולה שנפל למטה מברך, והרמ"א פוסק שרק בחולי שיש בו סכנה [סע' ח].
 ד. לדעת המג"א רק חבוש על עסקי נפשות מברך, ויש חולקים שאפילו על עסקי ממון מברך [משנ"ב סק"ג].

ה. צריך לברך בפני עשרה ושניים מתוכם תלמידי חכמים, ואם אין תלמידי חכמים לא יניח הברכה. אם לא יודמנו לו עשרה יברך ללא עשרה, אם בירך בפחות מעשרה, יחזור ויברך מספק ללא שם ומלכות [שו"ע סע' ג, ומשנה ברורה סק"ח].

ו. נכון לברך תוך שלושה ימים [אפילו ללא ס"ת - משנ"ב], ואם לא בירך יש לו תשלומין לעולם [סע' ו].

ז. השומע ברכה של אחר המברך לעצמו, ומתכוון להוציאו - יוצא אפילו לא ענה אמן [סע' ה].

ח. הרמ"א פוסק שמותר לאדם לברך על הצלה של חברו השמח בו, וכך משמע גם מהשו"ע [סע' ד]. המשנה ברורה [סקי"ח] מביא מחלוקת פוסקים, ופוסק שלכתחילה יברך רק על נס של אביו או רבו.

להשלמת פסיקת ההלכה נעיין בפסקיהם של פוסקי זמננו לגבי הפלגה בים וטיסה במטוס. הגמ' אומרת שיורדי הים והולכי מדבריות צריכים להודות, נשאלת השאלה מה הדין בזמננו שההליכה במדבר וההפלגה בים אינן מסוכנות כל כך, האם חייבים הם בברכת הגומל? כמו כן נשאלת שאלה נוספת - האם הטס באוירון חייב לברך, או שכיוון שאחוז תאונות האויר קטן מאוד, אין מקום לברכה?

פוסקי זמננו עסקו בשאלה זו, גם ר' משה פיינשטיין [אגרות משה או"ח ח"ב סי' נט] גם ר' אליעזר ולדינברג [ציץ אליעזר ח"א סי' יד] וגם הרב עובדיה יוסף [יביע אומר ח"ב סי' יג, יחזה דעת ח"ב סי' כו] הכריעו שצריך לברך, אבל נחלקו בסיבה, לכן יש נפקא מינות להלכה ביניהם.

הציץ אליעזר סובר שיש סכנה בטיסה באוירון: "ובקילקול בורג אחד בטחוני באוירון, מאלפי הבורגים שנמצאים בו ומורכב מהם, אזי כל חכמת הטייסים תתבלע ויחוגו וינועו כשיכור", ולכן צריך לברך ברכת הגומל. בהמשך דבריו הוא מדגיש שכשהסכנה אינה גדולה לא מברכים, ולפיכך הוא כותב: "מיהו בטיסה מעיר לעיר באותה מדינה, ובפרט כשזה לא לוקח כי אם שעה או שעתיים פחות או יותר, נראה דאין לברך בכגון דא הגומל, דבזמן קצר כזה ובאותה מדינה איננו עלול בכהאי גוונא לסכנתא כי אם לעתים רחוקות מאוד"⁷.

הרב עובדיה יוסף מתעלם מענין הסכנה. הוא פוסק שחכמים תקנו ברכת הגומל להולכי דרכים, וגם הטס באוירון הוא בכלל הולכי דרכים, ולכן חייב בברכת הגומל. כיוון שלפסק

⁷ לא הבנתי את החילוק בין טיסה ארוכה לבין טיסה קצרה, מבחינה סטטיסטית הסכנה בטיסה באוירון היא סכנה אפסית.

השו"ע רק הולכי פרסה ומעלה מברכים, פוסק הרב עובדיה יוסף, שהטסים באוירון מברכים ברכת הגומל רק על טיסה של 72 דקות ומעלה.

מחלוקתם נובעת ממחלוקת השו"ע והרמ"א. הרב עובדיה יוסף פוסק כשו"ע, שכל הולכי דרכים, אף ההולכים במקום שלא מצויים בו גדודי חיות ולסטים, חייבים בברכת הגומל. הציץ אליעזר פוסק כרמ"א, שרק הולכי מדברות, שהוא מקום סכנה, מברכים, ולכן הוא דן בשאלת הסכנה.

ר' משה פיינשטיין סובר שהחיוב של טס באוירון לברך הוא מסיבה אחרת. לדעתו הולכי מדבריות ויורדי הים אינם שתי דוגמאות למהלך במקום סכנה, אלא שתי קטגוריות שונות. מדבריות אינם מקום סכנה מעצמם, אלא כיוון ששכיחים שם חיות רעות וגדודי לסטים יכולה להתפתח סכנה להולך שם. הים הוא מקום סכנה מעצמו, אדם אינו יכול להתקיים בים, והספינה היא המקיימת אותו, כיוון שיכולה להיות תקלה בספינה, והיא לא תגן עליו, לפיכך חייבים לברך לקב"ה על החסד, שעשה עמנו.

לפיכך סובר ר' משה פיינשטיין, שיש חילוק בין גדרי סכנה במדבר לבין גדרי סכנה בים. במדבר מברכים ברכת הגומל רק אם הסכנה שכיחה, אבל בים מברכים ברכת הגומל אפילו על סכנה מועטת ביותר. טס באוירון מקביל ליורדי הים, ולכן מברכים הגומל על כל טיסה וטיסה, אפילו על טיסה של דקות ספורות.

יש נקודה נוספת, שלא ראיתי שהפוסקים הללו התייחסו אליה. מה דין הטייס המטיס את האוירון, האם הוא צריך לברך ברכת הגומל בכל יום? שמעתי ממו"ר הגר"א ליכטנשטיין לגבי תפילת הדרך, וכמדומני שכל שכן לגבי ברכת הגומל, שאין אומרים תפילת הדרך על נסיעה יומיומית, חכמים תקנו תפילה זו כתפילה חריגה, ולא כחלק מהתפילות של כל יום.

הסברא בטענה זו חזקה מאוד, האם יעלה על הדעת שנברך את ברכת הגומל כחלק מברכות השחר? ! הרי אנו מודים שלש פעמים בכל יום ויום, "ועל נסיך שבכל יום עמנו ועל נפלאותיך וטובותיך שבכל עת, ערב ובקר וצהריים", ומה הטעם לברך ברכה נוספת על נס המתרחש ערב ובקר וצהריים?

טענה זו קשורה לפסק נוסף של הרב עובדיה יוסף. הרב עובדיה יוסף פוסק, על פי פסק השו"ע, שהנוסע במכונית מרחק של יותר מ- 72 דקות של נסיעה, חייב בברכת הגומל. אולם ניתן לטעון שבזמננו שנסיעות מעיר לעיר שכיחות ביותר, אין לברך עליהן כלל, אפילו לפסק השו"ע.